

Szilágyi Sándor.

(1827—1899.)

Az a szokás a mindennapi életben, hogy közeli hozzánk-tartozónk sírjától visszajövet, megállunk egy-egy pillanatra nagynevű, régi ismerőseink sírdombjánál is. Miután dr. Márki Sándornak a tanítványi hála és kegyelet áldozatát bemutattuk, születésének 100. évfordulója alkalmából kegyeletes visszaemlékezéssel tiszteljük meg a nagy Szilágyi Sándor emlékét is.

Márki Sándor, gróf Kuun Géza halála után öt nappal, 1905. április 15-én, a naplójába ezeket írta: „Mikor Szilágyi Sándor meghalt, a lapok többet írtak Ötvös-Silberstein Adolf haláláról, mint a Szilágyi Sándoréről, s most Kuun Géza ki-döltekor többet írtak a megyeri Krausz Lajos elhunytáról. Nem irigyeljük tőlük a nyomdafesték pazarlását, de nagyobbaknak látjuk azokat, kikre lapjaink ezt a festéket nem pazarolták annyira.“

A lapoknak azt az eljárását, amelyen Márki Sándor meg-ütődött, érthetővé teszi az a körülmény, hogy Szilágyi Sándornak az ismerése és méltánylása bizonyos fokú szakmüveltséget tételez fel. Az ismeretlen multba a források felkutatásával bepillantást engedni és a források feldolgozásával a multat megvilágítani, oly érdem, amelynek a nagyságát csak az tudja méltányolni, akinek az az igényeit van hivatva kielégíteni.

Szilágyi Sándor a legnagyobb magyar történetírók egyike volt, amikor sírba szállt. A lelkiismeretesség és pontosság, amellyel dolgozott, a hangyaszorgalom, amellyel alig áttekinthető, szédítő méretű munkásságát kifejtette, az érdeklődés, amelyet a magyar történetírás iránt ébresztett, fájának nagybecsülését és tiszteletét szereztek meg számára.

Pályája, amely lépésről-lépésre az erős akarat diadalát mutatja, Kolozsvárról indul el. Életében sok akadályt, nehézséget kellett legyőznie; csalódásokat, nélkülözéseket kellett elviselnie. Terveinek, szándékainak megvalósítása igen sokszor szándékosan útjába tett vágy véletlenül eléje kerülő akadályokba ütközött. A nehézségek legyőzéséhez, az akadályok elhárításához eszközt hazulról hozott magával: eszköze

az erős akarat volt és a feltett szándékhoz való törhetetlen ragaszkodás.

Atyja és nagyatyja, a két Szilágyi Ferenc, írók, tudósok voltak, akik hajlamukat, — hogy tudásukat és nézetüket a nyilvánossággal közöljék, — unokájukra, illetőleg fiúkra is ráhagyták. Az atya a németországi egyetemről a kormány parancsára volt kénytelen hazatérni s itthon az egyházi főtanács az 1848-as időkben szabadelvű nézetei miatt állásától is megfosztotta. A szerencsétlenség, amelyet az atya büszke ellenállással viselt el és amely pályájának irányát megváltoztatni nem tudta, a fiút is megtanította hasonló helyzetekben való magatartásra.

Szilágyi Sándor alsó-, középfokú tanulmányait Kolozsvárt végezte. Ugyanott fejezte be bölcsészeti és jogi tanulmányait is. 1845-ben a kolozsvári kir. táblán írnok lett. Ez évben kezdte meg irodalmi működését is.

A nagy történetíró a hajlamának és szeretetének tárgyát: a történelmet nem mindjárt találta meg. Kezdetben a szépirodalom felé kacsintgatott. Novellákat írt és kiadta magyar fordításban Gutzkov Károly *Czoff és kard* c. történelmi vígjátékát. Közben hivatalfőnökei egyéni kiválóságait méltányolni óhajtván, gyors egymásutánban léptették elő. 1846-ban királyi főkormányzósági írnok, kancellista lett. Ugyanezen évben még hites jegyzővé, 1848. febr. 9-én főkormányzósági fogalmazógyakornokká nevezték ki.

Az 1848-as idők Szilágyi Sándorra nagy hatással voltak. A forradalom mozgalmas eseményei és háborgásai lelkének nyugalomát felzavarták és a nyugalom mélységeiből lelkének legértékesebb gyöngyeit a faj- és hazaszeretetet vetették felszínre. Tevékenysége, bár ez a határozott irányt nélkülözte, ettől az időtől rendkívüli. A márciusi események után nemzetőrnek áll be, majd a kardot leteszi és tollat ragad. Figyel, mindenről tudomást szerez, bírál, terveket közöl, véleményét írásai révén közvéleménnyé teszi és ezen az úton az események intézőinél is érvényesíteni akarja azokat. Ebben az időben jelennek meg *Forradalmi mozgalmak Bécs—Pest—Kolozsvárt* (1848), *Bécs—Pest—Kolozsvári forradalom* (1848), *A magyar forradalom napjai július elseje után* (1849), *A magyar forradalom férfiai 1848—49-ből*, *Görgey és fegyverletétele*, *Kossuth parlamenti élete* stb. stb. c. munkái.

A forradalom eseményeit 1848. végétől Pestről és Magyarországnak nagyobb városaiból kíséri figyelemmel. Pesten egyideig a Pesti Hírlapnál és az Életképeknél dolgozik. *Közlemények Erdély Bem előtti és alatti életéből* c. munkáját az osztrák kormány elkobozta. Így járt *Klapka Memoir*-jának magyar fordításával, a *Pesti Hírlap*-pal, amelynek egy ideig szerkesztője volt, *Magyar Emléklapok*, a *Pesti Röprvek*, a *Pesti Füzetek* és a *Nagynyedű Album* c. folyóiratával il-

letőleg kiadványaival, amelyeket a magyar szépirodalom kritikai úton való megersősítésére és a forradalom eseményei miatt elszomorodott magyarság megvívásztalására szánt. Ilyen irányú munkássága miatt a politikai körök nem jó szemmel nézték őt és kitiltását Pestről édes atyja csak nehezen tudta visszavonatni. De a hatalom nemtetszése miatt onnan végre is távoznia kellett. Páratlan termékenysége, amelyet irodalmi működésében eddig megfigyelhetünk, időközben írói tulajdonságait is kifejllesztette. Az akadályoktól viszsza nem riadt, gondolatokat adott, kezdeményezett, és terveit diadalra juttatta; tulajdonságaival működése iránt érdeklődést ébresztett és a munkatársak táborát vonta maga köré.

Szilágyi Sándor a forradalom alatt népszerűsége tett szert és a magyar közvélemény egyik lelkes irányítója lett. A kényszer hatása alatt azonban ezt a szerepet letette. Tanári katedrára lépett. 1852—53-ban a kecskeméti ref. kollégium, 1853—67-ig a nagykovácsi ref. kollégium tanára lett. Szilágyi Sándor gazdag lelke azokkal a tulajdonságokkal is rendelkezett, amelyekkel az ifjúság jó oktatójának és nevelőjének birnia kell. Egyenes jelleme, tiszta, konzervatív elvei, vallásos meggyőződése, az ifjúság helyes nevelésétől várt nemzeti haszon megfelelő képesítés voltak a számára a tanári katedrán. A vallás iránt való tisztelet, hazaszeretet és a becsületességet főképpen a történelem tanítása közben vélte a tanuló ifjúság lelkébe önthetni. Ilyen meggyőződés vezethette arra, hogy világtörténelmi tankönyvet írjon vagy hogy már előbb, 1845-ben Lamé Fleury *Hajdankor Története*i c. könyvét franciából magyarra fordítsa és kiadassa. A tanári állás és tanári munkakör azonban Szilágyi Sándort nem elégítette ki. Jóságos, nyílt, őszinte, vidám kedélyét nehezen tudta alkalmazni ahhoz a hivatalos fellépéshez, amelyet a tanárnak növendékei körében meg kell szoknia. De a csendes polgári élet, amelybe a tanári állás juttatta, alkalmat adott neki nagy tervek nyugodt átgondolására és Szilágyi Sándorból tulajdonképpen a tanári évek alatt bontakozik ki az igazi történetíró.

Szilágyi Sándor első nagy fontosságú irodalmi munkásságának a tárgyát állandó tartózkodási helyének, a Nagy Magyar Alföldnek, középkori és hódoltsági története szolgáltatta. Ennek a területnek a multját akarta felderíteni és a török uralom alatt átélt 160 évét akarta kellő világításba helyezni. Itt vette észre, hogy ilyen törekvés megvalósításához első sorban történelmi adatok, poros levéltári írott emlékek szükségesek. Ekkor kezdte a levéltári búvárkodást és ekkor szerzett ebben a körben felül nem múlható jártasságot. Fáradhatatlan kutatásának eredménye itt a Lugossy Józseffel, Szabó Károllyal, Szilágyi Istvánnal együtt 1856-ban megindított *Történelmi Emlékek a magyar nép községi és magán-*

életéből; a Szilády Áronnal a Czegléd, Dömsöd, Halas és Szegeged levéltárából közre bocsájtott *Okmánytár a hódoltság történetéhez Magyarországon* két kötete és ugyancsak a Szilády Áronnal együtt kiadott *Török-magyarokori állam-okmánytár* két kötete.

Hogy mily kedvvel dolgozta volna fel Szilágyi Sándor az összekutatott dús történelmi anyagot, azt következtetni lehet az *Egy év hódoltsági város történetéből* c. felolvasásából, amely az adatoknak mesteri és érdekes felhasználásáról tanuskodik.

Szilágyi Sándor azonban a törökkori anyag feldolgozásáról lemondott, mert időközben legkedvesebb tárgyához Erdély történelméhez, fordult. A kezdet nehézségein túl, kellő gyakorlat birtokában, igazán méltó meglepetést keltő győzességgel dolgozott. Az akadémiai levelező tagsági székét 1859-ben a *Bánffi Dénes kora és megöletése* c. értekezéssel foglalta el. Majd a szászok ellen az *Erdélyi irodalom története különös tekintettel történeti irodalmára* c. értekezésének kidolgozása után a későbbi munkásságának kerete gyanánt 1866-ban *Erdélyország történetét*. I—II. k. írta meg, amely az általános homályt akarta eloszlatni, amely Erdély történetére a magyar történetírásban általában ráborult. A mű megírása az ismeretlenségben lappangó erdélyi történelmi források miatt igen nagy nehézségbe ütközött. Szilágyi Sándor munkájában Erdély történetének mégis oly művészi áttekintését adja, hogy ezzel a művével a magyar tudományos közvélemény szemében a nagy magyar történetírókkal: Horváth Mihállyal, Szalay Józseffel egy sorba került. További működése az Erdélyország története-féle kerethen mozgott és kb. 100 műben a részletek kidolgozását és az egyes részek forrásainak közreadását ölelte fel. Munkásságában a tudományos cél elérésének a vágya és szülőföldjének, Erdélynek szeretete, nemkülönbön Erdély önállósági korszakában az európai jelentőség kimutatásának a vágya tüzelték. 1867-ben *Báthori Gábor fejedelem története*, ugyanebben az évben *Bethlen Gábor fejedelem trónfoglalása*, 1868-ban a *Rákócziak kora Erdélyben* c. műve hagyta el a sajtót.

Időközben (1867. jun.) Szilágyi Sándor a tanárságot abbahagyta: Pestre költözött, ott a vallás- és közoktatásügyi minisztériumban titkár lett s néhány évig a Ludovika-akadémián a történelmet tanította. A pesti tartózkodás Szilágyi Sándort sok, nagy történettudós társaságába juttatta és a történetíráshoz szükséges eszközöket is könnyebben kezéhez szolgáltatta. Munkássága így egyre termékenyebb lesz. 1870-ben *Rákóczi és Pázmány*, 1873-ban *Adalékok Bethlen Gábor szövetkezéseinek történetéhez*, 1875-ben *Rajzok és Tanulmányok* I—II. sfb. c. munkái jelentek meg.

Az Akadémia megbízásából az 1870-es évektől *Erdély*

országgyűlési emlékei-t gyűjtötte és adta ki. Az adatok felkutatása végett — mint maga mondja — háromszor járta be Erdélyt és annak levéltárait szorgosan átkutatta. Az országgyűlési emlékek fogalma nála tág foglalom volt. Nemesak a szorosán vett országgyűlési emlékeket, hanem azokat az okmányokat, jelentéseket, sőt magánlevelezéseket is kiadta, amelyek a között országgyűlési okmányban ismertetett ügyet megvilágíthatták. Eljárását a kritika is megbocsájtotta (Századok 1899. 452 l.). Az erdélyi országgyűlési emlékek összegyűjtésével és kiadásával gyorsan haladt és munkáját, amely XXI. kötetet tesz ki és amely Erdély önállósági korának a végéig tartalmazza a történelmi adatokat, 1898-ban fejezte be. A mű monumentális alkotás: tiszta képe Erdély másfél százados önálló államéletének. A legszebben és legszere nyebben maga Szilágyi Sándor jellemzi a mű értékét, amikor annak a véleményének ad kifejezést, hogy az országgyűlési emlékek megjelenése után nem lesz többé nagy fáradság Erdély állami életének történetével foglalkozni.

Az összegyűjtött adatok felhasználásából első sorban maga vette ki a részét. Legjobban foglalkoztatta és érdekelte Erdély történetének Bocskai halálától II. Rákóczi György bukásáig terjedő korszaka. Erdély történelmének Bocskai előtti részéből mindössze öt-hat értekezéséhez merített tárgyat. Ebben a korszakban Erdély főképen csak a magyar királlyal és a portával állott állandó diplomáciai kapcsolatban, ellenben a Bethlentől II. Rákóczi Györgyig terjedő időben Erdély diplomáciája egész Európára kiterjedt.

Szilágyi Sándor a Bethlen- és Rákócziak korának és európai összeköttetéseiének a tisztázásánál a erdélyi levéltárak anyagával nem elégedett meg. Az itt feltalálható anyagot a meglevő angol-, olasz-, spanyol-, orosz-, svéd-levéltárak Magyarországra és Erdélyre vonatkozó anyaga mellett orosz-, lengyel-, bécsi és magyarországi levéltárakból jelentékenyen kiegészítette.

Ilyen előkészületek után fog a rengeteg anyag felhasználásához. 1873-ban *Okmánytár I. Rákóczi György svéd- és francia szövetezéseinek történetéhez*, 1874-ben *Okmánytár II. Rákóczi György diplomáciai összeköttetéseihez*, 1875-ben *A két Rákóczi György családi levelezése*, 1878-ban *I. Rákóczi György és a diplomácia*, 1882-ben *Bethlen Gábor és a svéd diplomácia*, 1883-ban *I. Rákóczi György összeköttetései a svéddekkel*, majd *Erdély és az északkeleti háború*, *Felsővadászi Rákóczi Zsigmond*, *II. Rákóczi György*, *I. Rákóczi György c. művei* jelentek meg.

A fáradság, amellyel az Erdély történetére vonatkozó források felkutatása járt, az átnézésükkel és rendezésükkel meg kiadásukkal járó rengeteg munka azt eredményezték, hogy Szilágyi Sándorban a történelmi okmányok iránt rend-

kivüli mély tisztelet, ragaszkodás és szeretet fejlődött ki. Innen van, hogy néha csak a forrásokat beszélteti és nem törődve azzal, hogy az eredeti források írójának érdekében állhatott esetleg az igazság elburkolása, a források véleményét magáévá teszi. Megtörténik így, hogy az egyéni véleményét némely munkájában, amelyben forrásait beszélteti és azokból hosszú részleteket közöl, nem is ismerhetjük meg. Ezt a hibáját a kritika hibáztatja. Amikor 1868-ban Pauler Gyula *A Rákócziak kora Erdélyben* c. művének I. kötetét bírálta, a forrásoknak ilyen nagy tiszteletét elítélte. De már ugyanez a kritika (Századok 1868. 255. l.) elismeri, hogy Szilágyi Sándor a magyar történetírásban jelentékeny helyet foglal el. A jelentékenysége pedig, amelyet a szigorú kritika már 1868-ban elismert, hova-tovább fontossággá, megbecsülhetetlen értéké, életé végéig nemzeti közkinccsé gyarapodott. Forrásainak feldolgozásában művész is tudott lenni. A tisztázott adatokat úgy tudta értékesíteni, hogy az olvasó érdekes, regényes és lebilincselő leírások alapján az addig ismeretlen történelmi korszakokat világosan át tudta tekinteni. Erdély története, az erdélyi országgyűlési emlékek XXI. kötete elé írott áttekintő bevezetései és sok más munkája erről világos bizonyosságot tesznek.

Legnagyobb érdeme a történetírásban új munkaterületeknek a feltárása és az a bátor vállalkozó kedv, amellyel az úttörő útjába kerülő nehézségek mesteri legyőzése után a célját elérnie sikerült. Erényei közé tartoznak a megbízhatóság, pontosság, lelkiismeretesség, világos előadási mód és a tárgyilagosságra való buzgó törekvés. A legkedveltebb történelmi személyeknek a hibáit sem hallgatja el. Buzgó protestans létére a kath. szereplők erényeit is élénk színekkel festi. A vallási egyenetlenségek koráról írva sem tudja a vallási türelmetlenséget megbocsájtani. I. Rákóczi Györgyről írott munkájában megállapítja (131. l.), hogy Rákóczy György „türelmetlenségre sohasem vetemedett.”

A Szilágyi Sándor összes műveit nem célunk itt felsorolni. De helyünk sincs rá. Fraknói Vilmos az Akadémiában a Szilágyi Sándorról mondott emlékbeszéd végére dr. Dézsi Lajostól az elhunyt műveiről repertoriumot közölt. Ebben Szilágyi Sándornak mintegy félezer műve, értekezése és dolgozata van felsorolva.

Szilágyi Sándornak egyik legnagyobb érdeme, hogy a történetírás iránt széleskörű érdeklődést ébresztett, munkatársakat gyűjtött maga köré és a történetírásnak gazdag maceenasokat toborzott. Uyen szerepét főképpen az ő közreműködésével megalakult *Magyar Történelmi Társulat* keretében fejthette ki, amelynek 1875-ben főtitkára lett és ugyanettől az évtől kezdve a társulat hivatalos közlönyét, a *Századok*-at is szerkesztette. 1878-ban a *Történelmi Tár* c. folyó-

iratot, 1885-ben a *Magyar Történelmi Életrajzok* c. vállalatot indította meg, amelyekkel a történetíróknak a munka számára kecsegtető alkalmat és teret biztosított. A nagy közönség Szilágyi Sándort főképen az ő szerkesztésében 1895-től megjelent nagy milleniumi mű, a *tíz kötetes magyar történelem* alapján ismeri.

Egyszerű, egyenes, szerény egyénisége a kitüntetések nem kereste. Ami kitüntetés érte, az inkább tudományos készségének értékesítése volt. 1878-ban a budapesti m. kir. tudomány egyetemi könyvtár igazgatója; 1895-ben a kolozsvári egyetem diszdzoktora; 1896-ban a bécsi csász. és kir. akadémia levelező tagja lett. A Magyar Történelmi Társulat 1897-ben 70. születésnapja alkalmából bronzéremmel lepté meg.

Szilágyi Sándor élete folytonos munkában, állandó alkotások között telt el. A tollat kezéből a halál verte ki. Munkásságát addig folytatta, amíg legkedvesebb tárgya, Erdély története, örömet nyújthatott neki. A haldokló erdélyi önállóság — Az Erdélyi Országgyűlési Emlékek XXI. kötete — okiratainak rendezgetésével és magyarázásával már egy haldokló foglalkozott. 1899-ben meghalt.

(Kolozsvár)

Dr. Patay József.

